

Vic Hendry:

«Praulas - e caussas marvegliusas»

Da Patricia Schmed-Sialm

Il niev cudisch «Praulas - e caussas marvegliusas» dil scribent sursilvan Vic Hendry da Schaffusa/Cavorgia envida il lectur da seprofundar el mund da 89 praulas, detgas, fablas, e legendas. Ils dus frars ed artists Gioni e Luis Defuns da Trun/Darvella han illustrau quei cudisch cun 28 maletgs en color. En emprema lingia ei Vic Hendry enconuschents a ses lecturs sco scribent da prosa. El ha scret romans, raquens, raquintaziuns, historias cuortas, diaris, l'autobiografia «Cun l'auter a pèr» e pliras biografias el Calender Romontsch. Anno 1990, cun 70 onns, eis el sepresentaus per l'emprema ga cun ina rimnada da poesias cul cudisch «Paun cucu». Vic Hendry ei dil meini che scriver lirica seigi pli pretensius che scriver prosa, per quei stoppien ins esser pli madirs. Nuotatonmeins ha el gia publicau 1995 siu secund tom da poesias «Auras/Windzüge», ina ediziun bilingua en sursilvan e tudestg. Ed uss, alla sava dils 80 ughgia Vic Hendry, che haveva scret ella Litteratura 2 (1979) «Mo jeu, jeu vai da schuffa da scriver in text pils affons», perfin d'edir in cudisch cun praulas, detgas, legendas e fablas.

Impuls per scriver praulas

Tgei ha intimaui Vic Hendry da far quei pass? Ils impuls seigien vegni da treis varts, ha el palesau a mi. El hagi survegniu 1997 l'incumbensa dil Radio romontsch da scriver ina historietta per affons, pil Simalabim. Ultra da quei hagi el era giu l'incarica da scriver enzacontas praulas pil tierz e quart cudisch dalla scola primara sursilvana. E la fin finala hagi era sia dunna Zaria dau ad el il stausch da scriver praulas; dil reminent hagi ella era giu fatg quei tier las poesias.

Fontaunas

Il scribent Vic Hendry ei sincers. Quei sa il lectur dapi il «Paun cucu», nua ch'il scribent indichescha ch'el hagi ziplau e mirau giu magari eifer ed ordeifer'nossas purteglas. Era en «Praulas - e caussas marvegliusas» anflan ins agens texts e texts translatai. Vic Hendry indichescha alla fin las fontaunas ch'el ha consultau; igl autur svizzer Max Bolliger, in autur per giuvenils, ei staus in da ses gronds muossavias. Vic Hendry accentuescha denton ch'el hagi aposta buca nudau la derivonza alla fin da mintga text. El vegli evitar, ch'il lectur mondi traso ad encurend la fontauna; il lectur dueigi guder la lectura e, sco el giavischa, era ir in tec en sesez, cunquei ch'ils animals hagian da star botta per l'ignoranza e la malprecauziun dils carstgauns. Il cuntegn dils texts surpri e verti hagi el buca midau, silpli fatg resortir pli fetg il coc, scursaniu ni mess accents.

Stil e lungatg

Vic Hendry ha udiu da pliras varts ch'ei vegni giavischau praulas cuortas. Per quei setracta ei en general da texts cuorts - ins damogna da leger e tractar quels en ina lecziun da scola. Il stil ei concis, il lungatg ei bein capeivels, sempels, datier dil lungatg plidau. Las construcziuns ein cuortas. Per Vic Hendry ei quella moda da scriver en in lungatg semper buc adina stach nunproblematica: «Jeu hai bunamein fatg il nunpusseivel ed hai fatg concessiuns a memez; jeu hai fatg maltschec nun mei per ch'il Vic tuorni buc. Jeu hai mess memez d'in maun ed hai fatg la praula clara e leva.» Per esser segirs che quei seigi gartegiau, eis el perfin ius tiels adressats principals dil cudisch, tiels affons sezs, en scola primara a Sedrun e Rueras. Ils scolasts han prelegiu, discutau e tractau ils texts culs affons e quels han saviu reclamar, sch'els capevan buc enzatgei. Vic Hendry ha giu d'emprender: «Sche ti scrivas pils affons, lu eis ti tez negliu.» La sentupada culs affons seigi stada biala, ina aventura, scriva el en siu preambel. Ultra dallas scolas primaras han era mummas e Gioni e Luis Defuns, ils illustrateurs da quei cudisch, prelegiu entgins texts a plirs affons. Alla damonda daco ch'el hagi buca scret il cudisch en rumantsch grischun, ha Vic Hendry rispundiu: «Jeu vai patertgau seriusamein dil rumantsch grischun. Cun mias praulas vessen ins aviert la porta en scola.»

Cuntegn e tematicas

Il cudisch «Praulas — e caussas marvegliusas» cuntegn 89 praulas, fablas, legendas e detgas. Igl accent

schai claramain sin las praulas.

Sco in motto pil scret stat «La verdad» all'entschatta dil cudisch. Tuts van ord via alla verdad, tuts han tema dad ella. Ella manegia che quei seigi pervia da sia vegliadetgna. Cheu entaupa ella in di la praula ch'ei fetg veglia, denton, vestgida bein. Quella informescha la verdad ch'ils carstgauns hagian bugen sch'ei sappien sefar si e zuppentar enzatgei. Ella dat siu pli bi resti ad emprest alla verdad e dacheudenvi ein ellas idas ensemblamein - e tut «fa da car», cun omisduas.

Entgins ulteriurs schatgs

En «Il Scaffider e la nuorsa» plonscha ina nuorsa malcontenta si per il Scaffider ch'ella hagi survegniu il pli pauc per sedefender. Las propostas da dar ad ella greflas, dents da tissi ni dus corns cuntentan denton buc. Alla fin vul la nuorsa ch'il Scaffider laschi ella sco ella seigi.

Intetessantas ein era las variantas da historias enconuscentas. Per ex. «La tschutta e la libertad», ina varianta da «La caura strala da Gion Giungiolet» da Guglielm Gadola resp. da «La chevre de Monsieur Seguin» dad Alphonse Daudet. Cheu vesa la tschutta suenter ina scappada egl uaul ch'igl ei meglier per ella da star en zona, perquei ch'ella ha ni corns ni forza ni combas spertas. Persuenter eis ella cuntenta cun siu latg e sia launa. Ina varianta dalla praula «Il retg dallas raunas» anflein nus en «La quaquaca» che finescha tragicamein.

Tier las praulas en quei cudisch anflan ins darar la fin tipica dalla praula. «Ils rumians ston naven» ein denter auter ina excepziun. Quella praula descriva la vendetga dils rumians tiels carstgauns. Ella finescha culs plaid: «Sch'els (= il president ed ils geraus d'in bi marcau) ein buca sfundrai els rumians, sche secusseglan els aunc oz.»

Sche dus vegnan buca perina, drovan ins l'expressiun idiomatica «esser sco tgaun e gat». Ina explicaziun pusseivla, daco che quei ei aschia, paleisa la praula «Tgaun e gat» al lectur interessau. «Il pagaun da Reinsura» raquenta d'in sogn eremit e d'in pagaun premcatschadur. Il davosnumnau fa beffas davart il Diu dil sogn e less mirar en fatseha ad el. Il sogn propona al pagaun da fixar il sulegl e da tener mirau; il pagaun sto denton suttacumber. Sinquei sedamonda il sogn co tschel vegli mirar els egl dil Signur, sch'el sappi gnanc far quei cul sulegl. Quella historia cul sogn e pagaun regorda a sogn Placi, sogn Sigisbert ed al tiran Victor.

«L'uolp ed il schnech» tracta d'ina uolp che ri ora in schnech e vul mirar tgi che arrivi sco emprem sper in puoz. Cun malezia gudogna il schnech quella cuorsa - per sorpresa dalla uolp.

Resumond san ins dir che las tematicas dil cudisch ein fetg vastas. Ins anfla temas e caussas dil mintgadi: sinceradad encunter manzegna, giustia encunter malgiustia, vendetga, scuidonza, amicezia/amur e rivalitad, dispetas pintgas ni era pli grondas, il grond ni era il pign gudogna cun malezia, fermezia encunter fleivlezia, vanitad e supierviadad, esser engrazieivels e cuntents cun quei ch'ins ha, gidar in l'auter e viver en pasch.

Buca d'emblidar ein ils elements religios: la sabientscha dil Creatur e differentas legendas da sogns e sontgas.

Da numnar ein era ils nums da loghens e persunas. Per render igl ambient pli familiars ha Vic Hendry priu nua ch'igl ei stau pusseivel nums da nos contuorns, sco per exempel: Turtengia, Selva, Londadusa, Segnas, Mustér, Madernal, e Sievi, Luis, Teodosi, Gion Martin, Placi, Isidor, Clau, Frena e Turtè.

La fabla raquenta ina verdad cun agid d'animals. Ins constatescha che Vic Hendry preferescha en siu cudisch l'uolp, la nuorsa, il luf, la miur ed il liun. Per part eis ei casualitad. Denton ils emprems quater animals ein bein enconuschents a Vic Hendry: a Cavorgia hagi el giu ina tauna d'uolp avon casa, nuorsas hagi el pervesiu savens, miurs hagian els giu tut put en clavau ed en tegia, ed il luf hagi el adina temiu pervia da sia faulsadad.-

Illustraziuns

Vic Hendry ha giu in bien maun da prender ils dus frars ed artists dalla regiun Luis e Gioni Defuns. Els han illustrau 28 dils 89 texts el cudisch, la schelta han els saviu far sez. Ils dus frars han dau adatg, ch'igl impurtont dalla praula resorti immediat dil maletg. Ils artists drovan intuitivamein las colurs. Il blau p. ex. drovan els per exprimer la profunditad dil sentiment che muossa il discus dil siemi e franchisescha la harmnia dil liug, il tgietschen perencunter viventa, el dat fiug. Il ner noda la structura ed igl alv indichescha l'immensitad dil spazi.

Sco igl autur Vic Hendry ein era ils dus frar i tier ils affons a dumandar avis. Sin in video dils frars Defuns hai jeu giu la caschun da mirar, tgei ch'ils affons vesan tut sin lur maletgs. Quels maletgs lain sesviluppar la fantasia dils affons senza fin e misericordia – sco carschi san ins mo surstar. Ils affons han reagiu sils maletgs denter auter cun dir «super»!

Pren e legia!

Ina dallas finamiras da Vic Hendry – dil reminent festivescha el siu 79. anniversari ils 18 d'uost – ei da far gust da tedlar praulas, detgas, legendas e fablas e da leger sez talas. El spera ch'ins svegli interess e gust tiels affons e che quels survegnien sezs il plascher da leger.

«Praulas – caussas marvegliusas» ei denton buca mo in cudisch per affons pli pigns, mobein era per pli gronds. Igl ei in cudisch ch'enrihescha nossa litteratura sursilvana. Fagei pia sco sogn Augustin ha cussegliau: «Tolle et lege!» – «Pren e legia!»

Vic Hendry, «Praulas – caussas marvegliusas». Illustraziuns da Gioni e Luis Defuns, Darvella. Lectorat dad Isidor Winzap (emprema schelta) e Patricia Schmed-Sialm (secunda schelta). Ediziun: Desertina Mustér/Cuera 1999.

LQ 17-08-1999